

УДК 159.9.07:316.4

*В.Ташматов, к.психол.н., ст.викл. (ORCID 0000-0002-3786-9004)**Національний університет «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглядаються основні функції Державної служби України з надзвичайних ситуацій, визначається важливість професійної діяльності та функціональних обов'язків психологів цієї служби. Акцентується увага на специфічність функцій, які ними виконуються в умовах війни в Україні, що почалася 24 лютого 2022 року. Розглядаються основні функції, що виконує взагалі ДСНС, та безпосередня робота психологів служби. Детально визначається коло суб'єктів діяльності, на яких і направлена специфічна робота психолога ДСНС, таких як: персонал ДСНС; потерпілих від наслідків надзвичайних ситуацій; людей, яким завдано матеріальної шкоди; люди, які втратили близьких; свідки негативної психологічно травмуючої дії надзвичайної ситуації; так звані спостерігачі. Крім того, було проаналізовано дослідження вітчизняних вчених в цієї області, в ході якого встановлена актуальність та важливість вибраної теми. Розглянуто повний процес психологічного забезпечення професійної підготовки персоналу ДСНС та значення психологічної служби у супроводженні повсякденної роботи співробітників ДСНС. Визначено основи професійно-психологічного відбору персоналу та діяльності по створенню науково-методичних комплексів безпосереднього забезпечення роботи психологічної служби ДСНС, в умовах надзвичайних ситуацій, в тому числі воєнного характеру. Звернута увага на специфічність функцій, що виконуються психологами ДСНС, під час військових дій та особливостях корекційної роботи з особовим складом після ліквідації надзвичайних ситуацій військового характеру. Визначено вплив екстремальних умов війни на психологічні функції працівників ДСНС та на їхній соматичний функціонал, в основному на той, що іннервує м'язи тіла, забезпечує сенсорні і моторні функції організму. Розглядаються особливості роботи психолога ДСНС на місці ліквідації надзвичайної ситуації та професійні принципи надання екстреної психологічної допомоги. Визначається важливість актуалізації адаптивних та компенсаторних ресурсів особистості, мобілізації психологічного потенціалу для подолання негативних наслідків надзвичайних обставин, як на людей, що були під психологічно негативним впливом наслідків надзвичайної ситуації так і психолога ДСНС безпосередньо.

Ключові слова: Державна служба України з надзвичайних ситуацій, надзвичайні ситуації; психологічний відбір; психологічне супроводження; функції психологічної служби.

Вступ. Дослідження професійної діяльності психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) завжди буде актуальним. Професійна діяльність таких фахівців є одним із видів практичної психології. Вони оцінюють, діагностують і вивчають поведінку і розумові процеси людини,

проводять дослідження та надають необхідну психологічну допомогу. Але це не звичайні психологи, це психологи, що працюють з людьми, які мають безпосереднє відношення до надзвичайної ситуації (далі – НС). Тобто до обстановки, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності

населення, спричиненою катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті [1]. Українське сьогодні наповнене великою кількістю надзвичайних подій, стихійних лих, масштабних катастроф, терористичних актів та проведенням бойових дій. Важка картина різноманітних руйнацій, спустошень та загибелі людей несе безпосередню загрозу для психічного здоров'я населення.

Методика дослідження. В нашій статті ми проведемо дослідження професійної діяльності психологів ДСНС, акцентуючи увагу на специфічність функцій, які ними виконуються в умовах війни. Ми розглянемо функції, які виконує взагалі ДСНС, та безпосередню роботу психологів, як важливу складову цієї служби. Також розберемо коло суб'єктів діяльності, на яких і направлена специфічна робота психолога ДСНС. Крім того, ми проаналізуємо дослідження вітчизняних вчених в цієї області.

Результати. Чим же є Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Це служба, яка є однією із найважливіших серед центральних органів виконавчої влади в нашій державі, на яку покладено функції по попередженню надзвичайних ситуацій та боротьбою з їх наслідками.

Безпосередньо такими функціями є:

1) вжиття заходів та проведення робіт по запобіганню надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від них, тобто профілактична функція;

2) аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи;

3) заходи по гасінню пожеж;

4) ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження та інших небезпечних проявів;

5) проведення робіт піротехнічного напрямку, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, сучасних боєприпасів та підривних засобів, в тому числі і тих, що залишилися на території нашої держави після воєнних дій;

6) здійснення комплексу заходів з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, зокрема нетехнічне та технічне обстеження територій, виявлення, маркування, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, складення відповідних карт, підготовки документації після розмінування, надання громадам інформації про протимінну діяльність та передачу очищеної території;

7) з метою недопущення виникнення НС та ліквідації їх наслідків, проведення вибухових робіт;

8) здійснення заходів по життєзабезпеченню постраждалих;

9) надання домедичної та медичної допомоги постраждалим у районах надзвичайної ситуації і

подальше транспортування їх до закладів охорони здоров'я;

10) перевезення різноманітних матеріальних, матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків НС;

11) перевезення та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок НС;

12) у випадках, визначених законодавством України, надання допомоги іноземним державам по проведенню аварійно-рятувальних, невідкладних робіт та інших робіт щодо ліквідації наслідків НС, гуманітарного розмінування територій та водних акваторій;

13) проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення НС.

Безпосередньо психологічна служба ДСНС не займається вищезазначеними функціями. Але для нормального функціонування усього комплексу дій із попередження, недопущення та ліквідації наслідків НС система ДСНС обов'язково має бути забезпечена спеціально підготовленими психологами.

Обговорення результатів.

Професійна діяльність психолога ДСНС в умовах війни, на нашу думку, умовно поділяється на п'ять частин.

1. Діяльність, направлена на психологічне забезпечення підбору персоналу ДСНС. В себе включає:

- організація професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження служби в ДСНС;
- проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження служби в ДСНС;
- організація професійно-

психологічного відбору кандидатів на навчання у навчальних закладах ДСНС;

- проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у навчальних закладах ДСНС.

Цей процес передбачає визначення рівня професійної придатності і здійснюється відповідно до переліку методик, які використовуються для професійно-психологічного відбору кандидатів на службу та навчання. Це такі методики як: методика КОТ, методика «Слухомовна пам'ять», методика «Коректурна проба», методика «16-факторний опитувальник Кеттела», методика схильності до ризику О.Г. Шмельова, багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А.Г. Маклакова і С.В. Чермяніної, шкільний тест інтелектуального розвитку (ШТУР), невербальний тест Кеттела, багатофакторний особистісний опитувальник FPI.

Професійно-психологічний відбір кандидатів проводиться в індивідуальній або груповій формі та включає такі етапи:

а) співбесіда, яка передбачає отримання інформації про умови виховання і розвитку кандидата, його професійну спрямованість, особливості спілкування і поведінки;

б) психологічне обстеження (здійснюється з метою вивчення особистості кандидата).

2. Діяльність по створенню науково-методичних комплексів безпосереднього забезпечення роботи психологічної служби ДСНС в умовах війни, яка в себе включає:

- упровадження новітніх психологічних програм за напрямками службової діяльності;
- упровадження валідних

психотренінгових технологій, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки;

- упровадження автоматизованих психодіагностичних комплексів, для вивчення, оцінки і прогнозування професійної діяльності;

- розробка навчально-методичних матеріалів для слухачів та курсантів, які проходять навчання у навчальних закладах ДСНС;

- науково-дослідницьке та методичне супроводження діяльності психологічної служби ДСНС.

3. Діяльність, яка направлена на психологічне забезпечення професійної підготовки персоналу ДСНС, яка в себе включає:

- постійна організація психологічної підготовки персоналу ДСНС; з урахуванням специфіки та умов виконання завдань за призначенням

- проведення психологічної підготовки з персоналом ДСНС, який виконує конкретні специфічні завдання, особливо з тими співробітниками, що займаються ліквідацією наслідків військових дій (співробітники піротехнічного підрозділу, підрозділу радіаційного, хімічного та біологічного захисту, газодимозахисної служби та інші);

- загальна психологічна підготовка з слухачами та курсантами, які проходять навчання у навчальних закладах ДСНС;

- спеціальна психологічна підготовка з слухачами та курсантами, які проходять навчання у навчальних закладах ДСНС, в тому числі психологічна готовність до виконання завдань в різноманітних екстремальних умовах.

4. Діяльність по психологічному супроводженню повсякденної роботи співробітників ДСНС, яка в себе

включає:

- безпосередня участь у проведенні атестації персоналу ДСНС, в ході якої здійснюється оцінка рівня їх індивідуально-психологічних якостей, особливо в умовах війни;

- надання допомоги керівникам органів і підрозділів ДСНС, при створенні ефективної системи психологічної готовності персоналу до виконання завдань за призначенням;

- моніторинг соціально-психологічного клімату у колективах;

- вивчення рейтингу посадових осіб керівної ланки органів та підрозділів ДСНС;

- надання допомоги керівникам у згуртуванні колективу;

- підготовка рекомендацій щодо попередження суїцидів, здійснення психологічного аналізу їх причин;

- проведення психопрофілактичної роботи в умовах війни, спрямованої на збереження, зміцнення й відновлення психологічної безпеки та психічного здоров'я персоналу ДСНС;

- попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації;

- надання психологічної допомоги персоналу ДСНС, які перебували в екстремальних умовах, особливо пов'язаних з військовими діями;

- психологічна підтримки та, у разі необхідності, психологічна терапія персоналу ДСНС, що постраждав внаслідок дії різноманітних стрес-факторів.

5. Робота психолога ДСНС безпосередньо на місці ліквідації наслідків НС. Ця робота включає в себе надання екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок НС, особливо військового характеру, таких як:

- потерпілі, ізольовані у осередку НС (наприклад, люди, що перебувають у завалі під плитами зруйнованої ракетою будинку);

- постраждали фізично (поранені та контужені);

- люди, які втратили своїх рідних і близьких або не мають інформації щодо їхньої долі;

- постраждали матеріально (зруйнований будинок, спалений автомобіль);

- свідки (люди, які, незважаючи на те, що вони залишилися непошкодженими фізично, не постраждали їхні родичі й близькі, залишилося цілим їхнє матеріальне майно, були присутні під час військових дій та бачили їх трагічні наслідки);

- спостерігачі (так звані «зівачи»)

- люди, які безпосередньо не були причетними до надзвичайної ситуації, але, довідавшись від знайомих або із засобів масової інформації про подію, прибули на місце цієї НС[4];

- персонал ДСНС, який особисто здійснював заходи по ліквідації наслідків військових дій.

При цьому необхідно відмітити, що все зазначене, психолог ДСНС проводить в умовах війни, яка триває майже п'ять місяців, що значно збільшує рівень навантаження на його професійну діяльність.

Велика кількість фактів одномоментної загибелі чи поранення багатьох людей, руйнувань об'єктів військової та цивільної інфраструктури, часткового або повного знищення будинків, іншого майна, вкрай негативно впливає на психологічне здоров'я населення. Таких прикладів ми можемо привести велику кількість. Це і враження ракетою 01 березня 2022 року будинку на площі Свободи у місті Харків

(загинуло більше 10 осіб), розстріл з танку 11 березня 2022 року будинку пристарілих у місті Кременний (загинуло 56 осіб), влучення ракети 20 березня 2022 року в київський торговельний центр «Ретровіль» (загинуло 8 осіб), руйнація, в результаті ракетного удару з літака 07 травня 2022 року, будівлі місцевої школи у смт Білогорівка на Луганщині (загинуло близько 60 осіб), нанесення ракетного удару по навчальному центру ЗСУ в с. Десна (загинуло 87 осіб), враження 27 червня 2022 року ворожою ракетою торговельно-розважального центру «Амстор» у місті Кременчузі (18 загиблих), влучання ракет в центральну частину міста Вінниці 14 липня 2022 року (загинуло більше 20 осіб) та інші сумні приклади. [5].

Психологи ДСНС надають допомогу особам, що постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, з метою запобігання порушень поведінки та профілактики психосоматичних розладів, а також з метою нормалізації психічного стану з нівелюванням негативних переживань, які негативно впливають як на психічні, так і на соматичні функції організму. Основним завданням психологічної служби ДСНС при надзвичайних ситуаціях є актуалізація адаптивних та компенсаторних ресурсів особистості, мобілізація психологічного потенціалу для подолання негативних наслідків надзвичайних обставин. Наслідком ефективної психологічної допомоги постраждалим є оптимізація психічного стану і поведінки людини в екстремальних ситуаціях.

Рятувальники ДСНС постійно знаходяться в екстремальних умовах, адже надзвичайні ситуації, особливо військового характеру,

супроводжуються значними фізичними та психоемоційними навантаженнями, що викликані великою кількістю стрес-факторів, а саме: обмеженість часу для оперативного прийняття рішення, прискорений темп виконання службових обов'язків, високий рівень відповідальності за прийняті рішення та складність функцій, що покладені на рятувальників.

Вивчаючи роботу співробітників ГУ ДСНС України в Одеській області в умовах війни, потрібно сказати про підвищений рівень виникнення труднощів у мотиваційній сфері, дезадаптації, зниження опірності організму, що може, в подальшому, призвести до нервово-психічних розладів. Висока частота виїздів на ліквідацію надзвичайних ситуацій військового характеру, зокрема із загибеллю людей, спричиняє значне психоемоційне навантаження на особовий склад ДСНС Одещини. Адже станом на 16 липня 2022 року з початку війни по Одеській області було завдано майже 80 ракетних ударів, які призвели до загибелі та поранення людей, масштабних пожеж та руйнацій. Постійно перебування в стресових умовах призводить до соматичних розладів, таких як порушення травлення, безсоння, підвищення рівня тривожності та депресивності, зниження рівня працездатності, поява апатії та вірогідності виникнення конфліктів на роботі та в сім'ї.

З метою запобігання та своєчасного реагування на негативні зміни психоемоційного стану співробітників психологічної служби ДСНС України в Одеській області проводиться комплексна робота з особовим складом, що включає групову роботу, індивідуальне

консультування, психокорекційну роботу, навчання методам саморегуляції та стресостійкості. Проводиться серія практичних занять, на яких виконуються вправи щодо позбавлення безконтрольних спогадів, почуттів тривоги та страху. З метою попередження емоційного та професійного вигорання особовий склад навчається методам саморегуляції та способам відновлення ресурсів психологічного здоров'я. Завдяки такій роботі рятувальники мають можливість нівелювати наслідки психотравмуючих ситуацій, підвищити рівень власної стресостійкості, покращити психологічний та соматичний стан, зменшити рівень м'язового напруження, емоційно розвантажитись та наповнитись необхідним життєвим ресурсом.

Аналізуючи вітчизняні дослідження у сфері психологічного забезпечення діяльності ДСНС та діяльності психологів цієї служби, ми можемо сказати про важливість дослідженої теми.

Так Серeda Ю.І. відмічає, що робота психолога ДСНС в осередку НС кардинально відрізняється від звичайної роботи цивільного психолога, що надає необхідну психологічну допомогу населенню в мирний час. На відміну від цивільних психологів, психологам ДСНС доводиться працювати, так би мовити під «відкритим небом», в польових умовах, тобто безпосередньо поряд, або в осередку НС, поряд з фахівцями, що проводять аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи з ліквідації наслідків НС [6].

В.М. Попов та В.Є. Христенко зазначають, що робота психологів ДСНС не повинна починатися разом з

початком аварійно-рятувальних робіт, а закінчення повинно співпадати із закінченням аварійно-рятувальних робіт. Психологічний супровід діяльності ДСНС повинен бути постійним [4].

Розглядаючи роботу психологів ДСНС в умовах війни, необхідно визначити деякі практичні рекомендації щодо оптимізації їхньої діяльності. Окрім проведення постійних заходів по психологічному забезпеченню служби, виникає потреба в зміні організаційних принципів. На нашу думку, основним об'єктом роботи психолога ДСНС, в умовах воєнного сьогодення, повинні стати співробітники з невеликим практичним досвідом роботи, так звані «молоді фахівці». Адже вони, на відміну від фахівців з великим досвідом роботи, в більшій мірі підпадають під негативний вплив психотравмуючих факторів бойових дій. Майже кожної зміни співробітник ДСНС бачить розірвані вибухами людські тіла, збирає їх залишки, дістає із під уламків понівечених дітей, чує крики людей, що втратили близьких, при цьому розуміючи, що в місце ліквідації наслідків НС може повторно вдарити ворожа ракета. Для будь-якого рятувальника це є стресом. Але такі фактори можуть призвести до несприятливих функціональних змін психічної діяльності молодого фахівця. До них відносяться стани: психологічного оглушення (стан утрудненого функціонування свідомості); підсвідомого автоматизму (втрата свідомого контролю за своїм станом, поведінкою та діями, регулювання їх опускається на підсвідомий рівень); фрустрації (стан, що виникає при зіткненні людини з непереборною перешкодою, труднощами або удаваним йому таким

на шляху до досягнення мети, задоволення сильного бажання чи потреби).

Системна робота психолога ДСНС з такою категорією співробітників, яка обов'язково повинна проводитися із залученням безпосереднього керівництва, приведе до екстремальної підготовленості — особливої підготовленості рятувальника до професійно успішних дій, забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях та психологічної безпеки.

Роблячи **висновок**, ми можемо з упевненістю сказати, що для ефективної роботи, психологам ДСНС необхідна відповідна спеціальна теоретична та практична професійна підготовка. Психологу ДСНС при виконанні функціональних обов'язків, особливо в осередку військових дій, дуже важливо бути готовим до всього, адже, зазвичай, робота в зоні НС, незалежно від характеру її руйнівної дії, відбувається при частковій або повній відсутності звичних речей. Всі ми звикли до комфортних умов життя, добре харчуватися та відпочивати, але, на жаль, в зоні НС це неможливо. Тому психологу необхідно заздалегідь передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, що можуть трапитись при виконанні службових обов'язків в зоні будь-якого лиха та війни і бути до них.

Не менш важливо психологічно спокійно та стійко реагувати на будь-які події, адже саме від поведінки представників психологічної служби залежить доля багатьох людей. Часто доводиться допомагати не лише емоційно пережити ситуацію, активно слухаючи та полегшуючи страждання, а й надавати інформаційну та практичну допомогу. Саме психолог ДСНС може допомогти людям в

умовах війни проявити свої кращі риси, виробити впевненість у своїх діях, віру та прагнення до життя.

Література

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 8 (дата звернення 14.07.2022). *(Документи)*.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 593 «Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.07.2022). *(Документи)*.
3. Наказ МВС України від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення 14.07.2022). *(Документи)*

4. В.М. Попов, В.Є. Христенко. Психологічне забезпечення проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації надзвичайних ситуацій https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol3_2/23.pdf (дата звернення 14.07.2022). *(Електронні посилання)*.
5. Війна в Україні. Хронологія подій. <https://novy.tv/ru/news/2022/07/07/vijna-v-ukrayini-skilki-dniv-ta-hronologiya-podij/> (дата звернення 14.07.2022). *(Електронні посилання)*.
6. Ю.І. Серета Специфіка професійної діяльності працівників служби психологічного забезпечення ДСНС України <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1542/1/> (дата звернення 14.07.2022). *(Електронні посилання)*.

*V.Tashmatov, PhD in psychology
Odesa Law Academy National University*

FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF PSYCHOLOGISTS OF THE PUBLIC SERVICE OF UKRAINE IN EMERGENCY SITUATIONS IN THE CONDITIONS OF WAR

The article examines the main functions of the State Emergency Service of Ukraine, determines the importance of the professional activity and functional duties of psychologists of this service. Attention is focused on the specificity of the functions performed by them in the conditions of the war in Ukraine, which began on February 24, 2022. The main functions performed by the State Emergency Service in general and the direct work of psychologists of the service are considered. The circle of activity subjects to whom the specific work of the psychologist of the State Emergency Service is directed is determined in detail, such as: personnel of the State Emergency Service; victims of emergency situations; people who suffered material damage; people who have lost loved ones; witnesses of the negative psychologically traumatic effect of an emergency situation; the so-called observers. In addition, the research of domestic scientists in this area was analyzed, during which the relevance and importance of the selected topic was established. The full process of psychological support of the professional training of the State Emergency Service personnel and the importance of psychological service in accompanying the daily work of State Emergency Service personnel are considered. The basics of professional and psychological personnel selection and activities to create scientific

and methodical complexes for direct support of the work of the psychological service of the State Emergency Service in emergency situations, including those of a military nature, have been defined. Attention is drawn to the specificity of the functions performed by the psychologists of the State Emergency Service during military operations and the peculiarities of corrective work with personnel after liquidation of emergency situations of a military nature. The influence of extreme conditions of war on the psychological functions of the employees of the State Emergency Service and on their somatic functionality, mainly on that which innervates the muscles of the body and provides sensory and motor functions of the body, has been determined. The peculiarities of the work of a psychologist of the State Emergency Service at the place of liquidation of an emergency situation and the professional principles of providing emergency psychological assistance are considered. The importance of actualizing the adaptive and compensatory resources of the individual, mobilizing the psychological potential to overcome the negative consequences of emergency circumstances, both for people who were psychologically negatively affected by the consequences of the emergency situation and for the psychologist of the State Emergency Service is determined.

Key words: State Service of Ukraine for emergency situations, emergency situations; psychological selection; psychological support; functions of the psychological service.

References

1. Kodeks tsivil'nogo zakhistu Ukraïni vid 02.10.2012 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukrainian]
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 11 lipnya 2013 roku № 593 «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok prokhodzhennya sluzhbi tsivil'nogo zakhistu osobami ryadovogo i nachal'nits'kogo skladu» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
3. Nakaz MVS Ukraïni vid 31.08.2017 № 747 «Pro zatverdzhennya poryadku psikhologichnogo zabezpechennya v Derzhavnii sluzhbi Ukraïni z nadzvichainikh situatsii» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> [in Ukrainian]
4. V.M. Popov, V.Є. Khristenko. Psikhologichne zabezpechennya provedennya avariino-ryatuval'nikh ta inshikh nevidkladnikh robit pid chas likvidatsii nadzvichainikh situatsii https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol13_2/23.pdf [in Ukrainian]
5. Viina v Ukraïni. Khronologiya podii. <https://novy.tv/ru/news/2022/07/07/vijna-v-ukrayini-skilki-dniv-ta-hronologiya-podij/> [in Ukrainian]
6. Yu.I. Sereda Spetsifika profesiinoï diyal'nosti pratsivnikiv sluzhbi psikhologichnogo zabezpechennya DSNS Ukraïni <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1542/1/> [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії: 16.07.2022

Прийнята до друку: 22.07.2022